

Kovács Sándor*

Gondolatok az 1568. évi tordai országgyűlésről

Négyszázötven év telt el azóta, hogy az erdélyi rendek Tordán törvénybe iktatták a lelkiismereti és vallásszabadságot. Kisfaludy hexametereit aktualizálva ma büszkeséggel mondhatjuk el: „Él magyar, áll Torda még! a mult csak példa legyen most...” Amaz emlékezetes tordai országgyűlés, melyen törvénybe iktatták, hogy „...ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől, ... mert

délyben dolgozták ki a hit-tűrés teológiáját. A katolikus, evangélikus és református egyházat megtűrték a korabeli kereszténynek mondott Európában, az unitáriusokat azonban – Lengyelország és Erdély kivételével – mindenütt üldözték.

Az 1568. esztendei vallásszabadság-törvénynek köszönhetően a megreformált Erdélyben a nyomda s János Zsigmond fejedelem hathatós

az 1568. évi tordai végzést úgy tekintették, mint a reformáció betetőzését. Dávid Ferenc és társai a tordai határozatban foglaltakat, a szabad ígahirdetést annak hitében üdvözölték, hogy hamarosan nemcsak Erdély, de egész Európa elfogadja a Szentírásban gyökerező unitárius kereszténységet.

János Zsigmond fejedelem 1571-ben bekövetkezett halálával az uni-

„Urunk öfelsége miképpen ennek előtte való gyűlésibe országával közönséggel az religio dolgáról végezött, azonképpen mostan és ez jelen való gyűlésibe azont erősíti, tudniillik, hogy midőn helyökön a prédikátorok az evangéliumot prédikálják, hirdessék, kiki az ő értelme szerint, és az község ha venni akarja, jó, ha nem pedig senki kényszerítéssel ne kényszerítse az ü lelke azon meg nem nyugodván, de oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő néki tetszik. Ezért pedig senki az superintendensök közül, se egyebek az prédikátorokat meg ne bánthassa, ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől, az előbbi constitutiók szerént, és nem engedtetik ezt senkinek, hogy senki fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyőgessön az tanításáért, mert a hit Istennek ajándéka, ez hallásból lészön, mely hallás Istennek ígéje által vagyon.”

mert Nyugat-Európa ezt követelte a fejedelmektől, de Erdély urai esetenként diplomáciai nyomásnak engedve vagy éppen annak ürügye alatt hozták az unitáriusokat (is) korlátozó intézkedéseiket. Közéjük, hogy János Zsigmond kivételével egyetlen fejedelem sem rajongott az unitáriusokért. Diplomáciai tárgyalásai majd szövetségekötései során Bethlen Gábornak nyomtatékosan hangsúlyoznia kellett, hogy ő maga a Szentháromság alapján áll, és birodalma az egyetemes keresztény Európa részét képezi. Bethlen az egyetemes kereszténységhez való tartozását hangsúlyozta, s a nyugat-európai egyetemeken tanuló unitárius diákok – biztonságuk érdekében – reformátusnak mondták magukat. Bethlen hittani tekintetben nem volt közönyös az unitáriusok iránt, s nem is szalasztotta el az alkalmat, hogy a zsidóság leple alatt Keserői Dajka János közreműködésével Háromszéken megszüntessen néhány unitárius egyházközséget. A tolerancia jegyében szokásban volt a vegyes lakosságú falvak esetében – különösen Háromszék területén –, hogy református lelkész mellé unitárius tanítót (vagy fordítva: unitárius lelkész mellé református tanítót) alkalmaztak. A toleranciának e szép példáját éppen Bethlen Gábor jóváhagyásával számolták fel a 17. században.

Tény az is, hogy az önálló Erdélyi Fejedelemség vallásügyi határozatai a katolikusok rovására a protestánsoknak kedveztek. Az unitárius egyház az 1638-as ún. dési egyezség elfogadásával és radikális hitelvei feladásával megmaradt a bevett felekezetek sorában, de vezető szerephez többé nem jutott. A 17. század végén a Habsburg uralom beköszöntével elkezdődött a katolikus restauráció. Az erőszakos templomfoglalások és térítések közepette az unitáriusok a türelem szószólói és gyakorló maradtak. Két nappal azután, hogy a kolozsvári főtéri templomot erőszakkal el- (vagy vissza)foglalták, ezt írta Almási Gergely Mihály püspök keresztény unitárius híveinek: „Nem illik hatalmasabbal nálunknál küsködni, az kígyói eszesség mellé ragasszunk galambi szelidséget, erre lévén hivatásunk az mű fejünktől, az Úr Jézus Krisztustól, hogy türés és szenvedések után menjünk az mű békességünknek helyére, az mű Urunktól számunkra készített hajlékokba.”

Az elnyomás és megpróbáltatások sorozata után a felvilágosodás

eszméi ragyogtak be „Erdélynek szurdékjaiba”. II. József császár türelmi rendeletét követően az unitáriusok is erejüket meghaladó építésbe kezdtek. A felvilágosodás hozta vallási türelem markáns unitárius képviselője, Körmöczy János európai léptékű filozófus, kollégiumigazgató, későbbi unitárius püspök a vallástalanság ódiomát is magára vette, csak azért, hogy a tolerancia elvét meg ne sértse. Ő gyakorlatban érvényesítette a türelem elvét, s ennek legbeszédesebb példáját 1807-ben adta, amikor egy református gyermek a vezetése alatt álló Unitárius Kollégiumban tanult, s hirtelen halálakor az édesapja a temetési szertartáson az iskola kórusának búcsúztatását kérte. Körmöczy az akkori püspök, Lázár István tekintélyével és ellenzésével dacolva a kórusal együtt részt vett a református temetésen, cselekedetét ekképpen indokolva: „én bizony in omnem casum [minden esetben] küldöm a kórust, a responsabilitást [felelősséget] ezen cselekedetemért a világ előtt magamra vészem, de azt a gyalázatot nem cselekszem, hogy a mai világban magamot s vallásunkat ily cselekedettel alacsonyítsam s intoleranciát [türelmetlenséget] mutassam.”

Az unitárius vallás a szabadságharc és forradalom évében egész Magyarország területén a bevett vallások közé számíltatott.

Az elmúlt 450 évben mind a katolikusok, mind a protestánsok többször összeszólalkoztak, s öltre is mentek nem is egyszer. A felekezeti elfogultságot a reformáció félévezredes távlatából szemlélve mi mást mondhatnánk, mint József Attila örök érvényű szentenciáját: „A harcot, amelyet őseink vívtak,/ békévé oldja az emlékezés/ s rendezni végre közös dolgainkat,/ ez a mi munkánk; és nem is kevés”.

Immár 450 éve, hogy az unitárius egyház is az evangéliumot hirdeti, és Isten segítségével hirdetni fogja ezután is, míg csak ki nem hull az idő rostáján, mert igaza lehet Ady Endrének is, hogy: „Kezében óriás rostával/ Áll az Idő és rostál egyre,/ Világokat szed és rostál ki/ Vidáman és nem keseregve/ S búsul csak az, akit kihullat./

Hitem és meggyőződésem szerint nincs okunk búsulásra, 1568 öröksége ott marad az Idő örök rostájában.

*A szerző a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet tanára

a hit Istennek ajándéka”, példaként áll ma is, szellemisége áthatja Erdély-országot. A tőlünk nyugatabbra élő vallástudósok régóta egyetértettek abban, hogy a vallási türelem és a lelkiismereti szabadság a felvilágosodás terméke. Örvendetes, hogy újabban a nyugat-európai történészek is elismerik, hogy a felvilágosodott Európa tanulhatna a 16. századi erdélyi fejedelemségtől. Diarmaid MacCulloch, korunk neves és ismert történésze a reformációról írott legújabb könyvében egyebek mellett ezeket írja: nem az Amerikai Egyesült Államok és nem is Nyugat-Európa találta fel a toleranciát. Szomorú firtora a sorsnak, hogy Kelet-Európa egykori fejedelemségét, Erdélyt, a soha nem létezett Drakula gróf, nem pedig az 1568-as tordai országgyűlés vallásszabadságot biztosító határozata tette ismertté. (Diarmaid MacCulloch: All Things Made New: The Reformation and Its Legacy, Oxford University Press, 2016, 7–8.) Rezágnáltan hozzátehetjük, Drakula grófról tucatnyi hollywoodi produkció készült, a tordai országgyűlés határozata a többségi történelemkönyvek szerkesztői ingerküszöbét sem érte el.

Bárhonnan is nézzük, Transzilvániában protestáns töről fakad a vallási türelem eszméje, és az eszme első hirdetői az idén 450. születésnapjukat ünneplő unitáriusok hitelődei voltak. Nem tagadjuk: büszkék vagyunk arra, hogy a 16. században Er-

segítségével unitárius gyülekezetek alakultak, s az egyre hangosabbá váló hitvitákban a türelem és a szabad vizsgálódás eszméjét követve Erdély legjelentősebb protestáns egyházává léptek elő. Az unitárius történetírók joggal tekintik a tordai országgyűlési határozatot az önálló felekezetté válás momentumának. A nem unitárius történészek az 1571. évi marosvásárhelyi országgyűlés határozatát társítják az unitárius egyházat megalapító törvénnyel. A vitában, mint lenni szokott, mindkét félnek igaza van, s igaza van ama harmadiknak is, aki azt állítja, hogy a négy bevett vallást (recepta religiót) először az 1595. esztendei gyulafehérvári országgyűlési határozatban említik: „Az mi a religio dolgát nézi, végeztük országul, hogy az recepta religiók, tudniillik catholica sive romana [római katolikus], lutherana [lutheránus], calvinistica [kálvinista] et ariana [ariánus azaz unitárius] libere [szabadon] mindenütt megtartassanak.” Fura játéka a gondviselésnek vagy csúnya firtora a sorsnak, hogy éppen a legnagyobb jogfosztás idején említik meg az unitárius felekezetet (ariána religió) a bevett vallások között. Mindemellett igazságtalanok lennénk, ha nem 1568-tól számítanánk az unitárius egyház fennállását, és tudatlanok, ha azt állítanánk, hogy az 1568. évben már véglegesen megfogalmazódtak az unitáriusok hitelvei. Erdély rendjei

táriusok fokozatosan kiszorultak a közéletből, és egyre többet veszítettek állásaikból. A katolikus Báthoriak alatt az országgyűlés évi gyakorisággal erősítette meg az ún. innovációs törvényt, s a dogmatikailag még nem egységes felekezet vezetője, Dávid Ferenc óhatatlanul a hitújítás csapdájába esett akkor, amikor a radikális krisztológiai kérdéseket a zsinat elé vitte. A Dávid Ferencet elítélő országgyűlés az unitáriusok 1568-ban és 1571-ben megfogalmazott hitelveit tekintette zsinórmértéknek. A Báthoriak távol álltak attól, hogy utat engedjenek az egyre radikálisabbá váló eszméknek, korlátozó intézkedéseikkel elsősorban az unitarizmus terjedését, másodsorban a protestánsok térnyerését akarták megállítani. Krisztus istenségének megkérdőjelezése s a Szentháromság tagadása még Erdélyben is túlfeszítette a vallásszabadság fogalmát.

Az erdélyi vallásszabadság külpolitikai szempontból is gondot jelentett a mindenkori uralkodónak. Európa nyugati fele már János Zsigmondra is úgy tekintett, mint eretnekre, de Bocskait és Bethlen Gábort is hasonló váddal illették. Erdély mindenkori fejedelmének az országon belül úgy kellett egységet tartania, hogy közben Európa állandó gyanakvással tekintett az unitáriusokat megtűró uralkodóra. Ez nem jelenti azt, hogy az unitarizmus ellen hozott intézkedések azért születtek,